

3. Власов А. Венчурный капитал и венчурное предпринимательство // Общество и экономика. – 1999. – № 12. – С.93 – 99. 4. Єрмошенко І.Н., Барсученко Э.И. Формы предпринимательства зарубежом. – К., 1991. – 80 с. 5. Завлин П.П., Игнатов А.А., Кулагин А.С. Инновационная деятельность в условиях рынка. – СПб., 1994. – 105 с. 6. Качалин В. Организация венчурного предпринимательства // Проблемы теории и практики управления. – 1992. – №1. – С.61 – 65. 7. Поручник А.М., Антонюк Л.Л. Венчурний капітал: Зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні: Монографія. – К., – 2000. – С.172. 8. Экономика. Серия. Экономические проблемы НТП. / Л.Ф. Радзиевская, С.И. Волошенко // Уроки рискованного бизнеса. – 1992. – С. 27.

УДК 334.758

Р.В. Шуляр

Національний університет “Львівська політехніка”

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМІВ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

© Шуляр Р.В., 2002

Аналізується проблематика механізмів злиття та поглинання підприємств. Проблематика досліджена на основі аналізу українського законодавства у сфері економіки, узагальнення теоретичних та практичних засад злиття підприємств, власних досліджень автора на багатьох підприємствах Львівщини.

The paper is devoted to the analysis of the problems of merging and acquisition mechanism of the enterprise. Problems of analysis of Ukrainian economic law, generalization of practical and theoretical basics of merging and self research of the author of Lviv enterprises are investigate in the article.

Аналіз злиття та поглинання підприємств в Україні та за кордоном свідчить про наявність широкого спектра сфер застосування такого роду трансформації суб'єктів господарювання. Злиття та поглинання застосовуються найчастіше при антикризовому управлінні підприємством, у рамках конкуренції на ринку та реструктуризації компаній, при формуванні стратегічного розвитку підприємства, у рамках реалізації ринкових, корпоративних, інноваційних, маркетингових та інших стратегій компаній.

Принципи механізмів злиття та поглинання підприємств регламентуються й регулюються на законодавчому рівні. Нез'ясованим питанням проте залишається співвідношення понять об'єднання підприємств та злиття й поглинання, немає досліджень, які б висвітлювали відмінності та спільні ознаки цих понять. Основними критеріями, за якими у сучасній економічній науці характеризують злиття та поглинання компаній, є: форми, механізми, способи, процедури та види [1, 2, 3, 4, 5, 6]. Форма злиття – це спосіб налагодження зв'язків між суб'єктами господарювання у результаті злиття. Способи злиття – це набір економічних та юридичних інструментів для здійснення злиття. Процедура злиття передбачає застосування низки узгоджених сторонами або застосованих одноосібно дій з формування спільного володіння та управління компаніями. Види злиття класифікують за: причинами, за відносинами між компаніями у процесі злиття; статусом підприємств, їх сферою діяльності тощо. Механізм злиття – це найбільш складне поняття, яке включає усі стадії процесу злиття від налагодження перших контактів між підприємствами і до створення та регулювання певної форми взаємовідносин між ними.

Згідно з чинним законодавством України підприємства, незалежно від форм власності, мають право об'єднувати свою господарську діяльність. При цьому створюються господарські об'єднання, діяльність яких не повинна суперечити антимонопольному законодавству. Об'єднання створюються підприємствами-ініціаторами шляхом укладення відповідного договору та реєструються у порядку, встановленому для реєстрації підприємств (ст. №3 Закону України від 27 березня 1991 р. «Про підприємства в Україні») [1]. Об'єднання на відміну від злиття та поглинання підприємств характеризуються тим, що їх учасники зберігають статус юридичної особи, мають право добровільно вийти з об'єднання за умов, зазначених у законодавстві, договорі про створення об'єднання чи в його статуті, делегувати частину своїх повноважень і повертати ці повноваження в порядку, визначеному установчими документами об'єднання, одержувати частину прибутку від спільної діяльності, можуть мати інші права, обумовлені установчими документами об'єднання [1].

Сьогодні об'єднання підприємств виникають у зв'язку зі змінами способів управління господарською діяльністю в нових економічних умовах та переходом до ринкових відносин. Сучасним об'єднанням властива подвійність статусу: з одного боку, звичайна правосуб'єктність, яка дає змогу брати участь у господарських відносинах, виступати в них суб'єктами права, з другого, – спеціальна господарська компетенція з координації і управління діяльністю підприємств, що входять до їх складу [4, с. 6]. Деякі дослідники вважають визначення правової регламентації створення та діяльності об'єднань підприємств недостатнім, оскільки в сучасному світі великі за обсягами діяльності корпорації посідають ключове місце в економіці. Об'єднання, у яких беруть участь великі корпорації, відіграють важливу роль в економічній діяльності та розвитку у багатьох сферах.

Залежно від характеру взаємовідносин між об'єднанням та його учасниками вирізняють об'єднання „координаційного” та „субординаційного” типу. Перші – здійснюють координацію основної господарської діяльності і можуть виконувати одну або кілька виробничо-господарських і управлінських функцій. Другі – спеціалізуються на управлінні діяльності підприємств-учасників завдяки субординаційному характеру зв'язків в об'єднанні на підставі фінансової незалежності або договору про централізацію значної частини управлінських функцій [4, с. 13 – 14]. Ці відносини створюють умови залежності підприємств-учасників групи, але не створюють умов для контролю та підпорядкування підприємств [5, с. 38].

Ключовими поняттями, за допомогою яких можна класифікувати злиття та поглинання на основні типи, є: блокувальний пакет акцій (25 %), контрольний пакет акцій (50 %+1 акція), кінцева продукція, незавершене виробництво. Блокувальний пакет акцій – це пакет з кількістю акцій, які дають право акціонерів, компанії здійснювати контроль над суб'єктом господарювання в межах блокування прийняття рішень іншими акціонерами. Контрольний пакет акцій – це пакет з кількості акцій, які дають право акціонерів, компанії здійснювати фактичний контроль над суб'єктом господарювання. Кінцева продукція – це вся продукція, включаючи науково-технічну документацію та інші об'єкти права інтелектуальної власності, з метою виробництва якої створюється внаслідок злиття підприємство. Проміжна продукція або незавершене виробництво – продукція, включаючи науково-технічну документацію та інші об'єкти права інтелектуальної власності, яка виробляється та використовується для виробництва кінцевої продукції і реалізується на ринку або продається головному підприємству (при реалізації цієї продукції за межами промислово-фінансової групи вона не вважається проміжною).

Опрацювання багатьох літературних джерел, сучасних видань наукової літератури у галузі управління підприємствами, наукових публікацій українських та зарубіжних вчених, дало можливість виділити такі види об'єднань (табл. 1, 2), які можуть трактуватися як

злиття, оскільки мають низку ознак злиття підприємств [7, с. 214 – 244, 5, с. 33 – 38, 8, 9, 10]. Узагальнення вивченого матеріалу засвідчило, що одним з механізмів злиття та поглинання підприємств може бути створення їх об'єднань.

Таблиця 1

Види об'єднань як механізми злиття та поглинання підприємств

Назва об'єднання	Форма об'єднання	Коротка характеристика
Промислово-фінансова група	Пайова участь у капіталі	Диверсифікована багатофункціональна структура, яка утворилася в результаті об'єднання кредитно-фінансових й інвестиційних інститутів, а також інших організацій з метою: максимізації прибутку, підвищення ефективності виробничих й фінансових операцій, посилення конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках, зміцнення технологічних й коопераційних зв'язків, росту економічного потенціалу всієї групи в цілому й кожного з її учасників зокрема
Корпорація	Пайова участь у капіталі	Організація або об'єднання організації, створених для захисту інтересів учасників, які утворюють самостійну юридичну особу. Законодавство у галузі корпоративного управління встановлює за корпорацією право діяти на правах юридичної особи незалежно від своїх власників. Сучасна корпорація – це, як правило, материнська компанія, з мережею дочірніх підприємств, відділень, філій, агентств й інших господарських утворень, що мають різні юридичний статус та самостійність
Холдингова компанія	Пайова участь у капіталі	Організація, яка володіє пакетами або контрольними пакетами акцій інших компаній з метою здійснення стосовно них функцій контролю та управління. Холдинг є специфічним управлінським й фінансовим ядром сучасних корпорацій, конгломератів й інших організаційних структур ринку
Конгломерат	Пайова участь у капіталі	Організаційна форма об'єднання підприємств, що виникає в результаті об'єднання різних компаній, поза залежністю від їх горизонтальних чи вертикальних зв'язків. Конгломерати являють собою утворення, орієнтовані на розвиток й максимізацію прибутків, незалежно від сфер діяльності. Поширеними конгломератами є такі, які поєднують під єдиним фінансовим контролем мережу підприємств. Такі підприємства можуть не мати технологічної єдності з основною сферою діяльності фірми-інтегратора. Основними способами утворення конгломератів є злиття й поглинання підприємств різних напрямків діяльності
Спільне підприємство	Пайова участь у капіталі	Створюється двома чи декількома національними та іноземними підприємствами з метою найбільш повного використання потенціалу кожної зі сторін для максимізації корисного економічного ефекту їх діяльності. Воно є різновидом підприємств з іноземними інвестиціями й відповідно до діючого українського законодавства визначається як підприємство з пайовою участю з іноземними інвесторами
Трест	Пайова участь у капіталі	Об'єднання власності й управління підприємств однієї чи декількох галузей з повною ліквідацією їх виробничої й комерційної самостійності. Трести практично втратили своє значення організаційної форми управління промисловістю і їх замінили концерни, конгломерати й інші форми об'єднань
Консорціум (з утворення юридичної особи)	див. табл. 2	Див. табл. 2

Опрацювання літературних джерел дало змогу виділити також ті об'єднання підприємств, які за своєю суттю не можуть бути названі механізмом злиття або поглинання, через те, що не передбачають взаємної участі компаній у капіталі одна одної, не передбачають втрати частини повноважень в управлінні на основі інституту власності і не передбачають ліквідації існуючих або створення нових юридичних осіб (табл. 2).

Таблиця 2

Види об'єднань, які не є механізмами злиття та поглинання підприємств

Назва об'єднання	Форма об'єднання	Коротка характеристика
Господарська асоціація	Договірні відносини	Договірне об'єднання підприємств, яке створюється з метою постійної координації господарської діяльності, поглиблення спеціалізації і розвитку кооперації учасників, організації спільних виробництв на засадах об'єднання своїх фінансових і матеріальних ресурсів для задоволення власних потреб або виробництва продукції, робіт, послуг для реалізації третім особам. При створенні господарської асоціації централізується одна або декілька виробничо-господарських і управлінських функцій. Господарська асоціація, за рішенням учасників, може представляти їх інтереси у відносинах з третіми особами
Картель	Договірні відносини	Об'єднання підприємств на основі виробничої й комерційної самостійності. При цьому укладається угода між учасниками по багатьох питаннях: ціни на вироблену продукцію, квоти, розмежування ринків збуту, умови наймання робочої сили тощо. Картельна угода передбачає взаємні зобов'язання сторін за умовами збуту продукції. Картельні угоди найчастіше передбачають патентні угоди, домовленостей про взаємний обмін науково-технічною інформацією, ноу-хау тощо
Синдикат	Договірні відносини	Організаційна форма об'єднання з метою контролю над збутом продукції й закупівлею сировини та з метою одержання прибутків внаслідок монополізації діяльності. Підприємства, що входять у синдикат, зберігають виробничу й юридичну самостійність, але при цьому втрачають комерційну самостійність. У сучасних умовах синдикат як форма монополістичних об'єднань одногалузевого профілю втрачає своє значення, поступаючись місцем більш складним й гнучким формам – конгломератам, корпораціям, концернам
Консорціум (без утворення юридичної особи)	Договірні відносини	Створюється на основі угоди між декількома банками, підприємствами, компаніями, фірмами, науковими центрами, державними структурами для спільного проведення фінансових операцій або здійснення науково- та капіталомістких проектів. Партнери, що входять у консорціум, цілком зберігають свою економічну й юридичну самостійність, за винятком тієї частини діяльності, яка пов'язана з досягненням цілей консорціуму. Консорціуми створюються для підвищення технічної й комерційної конкурентоспроможності його учасників

Виділені критерії та відмінності, за якими можна класифікувати певні форми злиття, дають можливість окреслити декілька принципових, відмінних між собою схем злиття та поглинання підприємств. Злиття та поглинання, на відміну від створення об'єднань підприємств, передбачають створення нової юридичної особи з обов'язковою ліквідацією хоча б одного підприємства-учасника, злиття або втрати нею частини незалежності в управлінні або можуть відбуватися без створення нової юридичної особи, але при цьому або ліквідується один з учасників злиття, або відбувається втрата ним частини повноважень в управлінні. Схематично основні форми злиття (поглинання) можна зобразити за допомогою таких схем (рис. 1 – 4).

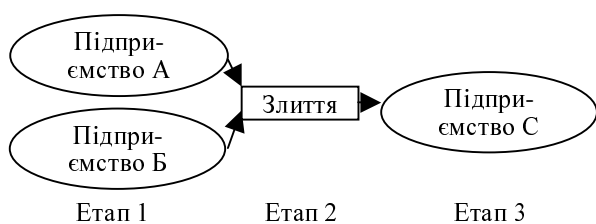

Рис. 1. Схеми чистого злиття підприємств

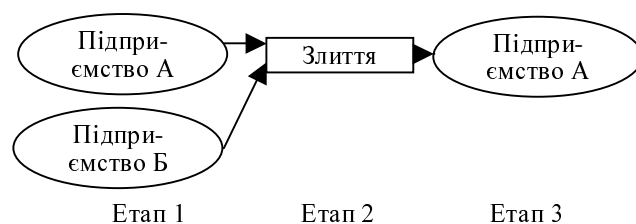

Рис. 2. Схеми поглинання підприємства

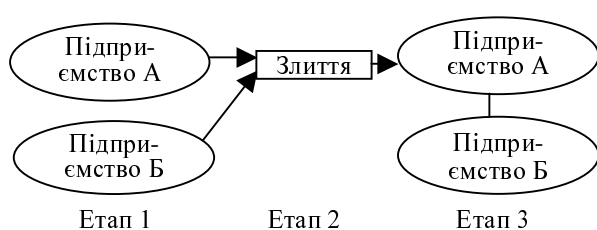

Рис. 3. Схеми злиття підприємств шляхом підпорядкування

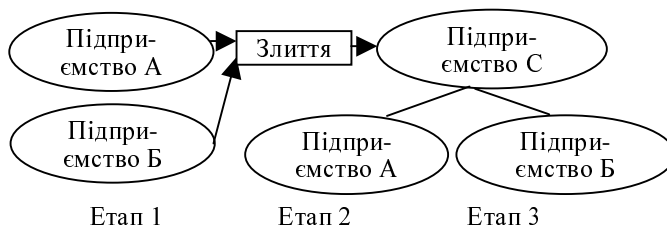

Рис. 4. Схеми злиття шляхом створення підприємства для управління А та Б

Чисте злиття (рис. 1) призводить до припинення існування підприємств А та Б як окремих юридичних осіб і створення нового підприємства С. Поглинання або приєднання (рис. 2) вимагає ліквідації одного з підприємств. Підпорядкування (рис. 3) передбачає втрату підприємством частини повноважень в управлінні. Створення підприємства для управління (рис. 4) відрізняється від попередньої схеми підпорядкування підприємств А і Б новим підприємством С, А та Б і втрачають частину своїх повноважень в управлінні. Ще однією схемою злиття підприємств є обмін акціями між компаніями з метою взаємної участі у капіталі. У результаті такої схеми злиття не створюються нові підприємства та не ліквідовуються існуючі, проте така форма застосовується у практиці з метою налагодження спільної діяльності підприємств і має багато переваг перед договірними відносинами. Злиття за останньою схемою регулюється як форма економічної концентрації на законодавчому рівні [2].

Прикладом першої схеми злиття є створення компаніями CHRYSLER CORPORATION та Daimler-Benz AG нового підприємства DAIMLERCHRYSLER AG. Прикладом другої схеми – поглинання консалтингової компанії Arthur Andersen їх конкурентом Ernst & Young. Згідно з третьою схемою відбулося злиття ВАТ "ЛАЗ" та СП "Сил-Авто". Прикладом злиття за четвертою схемою є створення ДАХК "Укрпапірпром" з участю у капіталі дев'яти підприємств картонно-паперової галузі України.

Практика свідчить про існування різновидів цих форм злиття та поглинання підприємств. Так, у деяких випадках може декларуватися злиття, яке фактично оформляється угодою про купівлю (поглинання, приєднання) підприємства іншим. У різних літературних джерелах існує подекуди значна розбіжність у поглядах авторів на означення термінів об'єднання, злиття та поглинання підприємств. Так, у працях Е. Нікбахта злиття підприємств – це форма об'єднання двох або більше підприємств, коли одне з них зберігає свій статус [3, с. 304]. У працях Ю. Брігхема – це об'єднання двох і більше підприємств в одне [6]. Основними способами здійснення злиття згідно з більшістю авторів є купівля підприємств, їх акцій або обмін акціями між акціонерами.

Дослідження у цій сфері дають змогу уточнювати принципи, механізми та форми злиття та поглинання підприємств. Уточнення є важливими для діяльності підприємств, які планують здійснення злиття та поглинання як напрямків розвитку в умовах реалізації антикризових програм, реалізації маркетингових та інших стратегій. Уточнені механізми та форми можуть бути використані як один з елементів державного регулювання у сфері захисту економічної конкуренції та антимонопольного регулювання.

1. Закон України “Про підприємства в Україні” від 27 березня 1991 р. № 887-ХІІ.
2. Закон України “Про захист економічної конкуренції” від 11 січня 2001 р. № 2210-ІІІ.
3. Нікбахт Е., Гропеллі А. Фінанси. – К., 1993. – 383 с.
4. Грудницька С. М. Правовий статус об'єднань підприємств у промисловості // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. – Донецьк, 1997. – 16 с.
5. Правове регулювання господарських відносин: Підручник для юридичних вузів та факультетів / В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, М.І. Тітов та ін. – Харків, – 2000. – 288 с.
6. Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту. – К., 1997. – 1000 с.
7. Мильнер Б.З. Теорія організацій: Курс лекцій. – М., – 1998. – 336 с.
8. Шерер Ф.М., Росс Д. Структура отраслевих рынков. – М., 1997. – 698 с.
9. Иванов Ю.В. Слияния, поглощения и разделение компаний: стратегия и тактика трансформации бизнеса. – М., 2001. – 244 с.
10. Рудик Н.Б., Семенкова Е.В. Рынок корпоративного контроля: слияния, жесткие поглощения и выкупы долговым финансированием. – М., 2000. – 456 с.